

A Schey és Spitzer családok sorsa, szerepe és hatása a XIX. századi Kőszegen

A kőszegi zsidó családok közül a Scheyekkel, bővebben Schey Fülöp történetével foglalkoztunk korábban, ezúttal a személyes életutak bemutatását a családok sorának ismertetésével cseréljük fel. Bemutatva azt, miként lettek az alig és leginkább kényszerből megtúrt együttlakókból a város elismert, sőt nem egy esetben körüludvarolt polgárai, akiket címekkel, rangokkal is kitüntettek. Ez alkalommal a Spitzer família történetét is érintjük, amely ugyan sokban eltér a Sheyekétől, de évtizedeken át párhuzamos eseményekkel és hatásokkal találkozhattak.

A tárgyalt időszak ugyan az 1780-as években kezdődik, de a legfontosabb történések a XIX. században zajlottak, ezért hivatkoztunk a címben éppen erre az időszakra. Ráadásul a Scheyek és Spitzerek esetében nem beszélhetünk „hosszú” XIX. századról, mert a következő századfordulót már a két család egyetlen tagja sem Kőszegen élte meg.

A KÉT CSALÁD MEGTELEPEDÉSE

A magyarországi szabad királyi városoknak törvény biztosította a jogot arra, hogy megszabják, kiknek adnak letelepedési engedélyt. Ezzel élve, szinte mindenhol eltiltották ettől a zsidókat. Kőszegen a XVIII. században csak egy esetben, Schlesinger Izraellel tettek kivételt. Ő évtizedeken át bérelhette a városi vámot, házat és szőlőket is vásárolhatott. Mindezt azért, mivel testvérével együtt „privilegizált zsidók” voltak. III. Károly a török elleni háborúk és a Rákóczi-szabadságharc idején „életük kockáztatásával” tett nagybecsű szolgálataik okán olyan adománylevelet állíttatott ki számukra, amely lehetővé tette a letelepedést és szabad foglalkozást, a magyarországi települések túlnyomó többségében. Izrael 1734-ben bekövetkezett halálával fia, Marcus vette át az örökséget, de a vámbérletet ő már nem folytathatta, mivel felsőbb rendelettel a zsidókat teljesen eltiltották ettől a foglalkozástól. A várostól bérelt kis boltocskában tengette életét, ahol mai kifejezéssel rövidáru üzletet vitt, de testvérei segítsége nélkül nem tudott volna megélni. A helybeliek ajánlatot tettek ingatlanaira, ezzel kényszerítve távozásra, privilégiuma azonban megvédte ettől a próbálkozástól. 1746-ban Izrael unokája, Sámuel volt az, aki eladta a házat és elköltözött a városból. A tanács néhány héttel később rendeletet fogadott el, hogy azon túl tényleg nem szabad zsidóknak házat venni, kereskedelmi raktárt tartani, nekik éjszakai szállást adni. Egyedül a vásároknak engedték kereskedni őket, ahol az 1600-as évek vége óta külön kijelölt helyet és vasárnapi időpontot kaptak.

Ez a helyzet évtizedeken át maradt fenn, egészen II. József uralkodásáig. Az ő 1783-ban kiadott tolerancia rendelete tette lehetővé a szabad királyi városokban való letelepedést, sőt új foglalkozásokat, pl. az iparúrázást is engedélyezte számukra.

Az intézkedés azért nem mondható teljes körűnek, mert a bányavárosokban való lakhatást és bármilyen a bányászathoz kapcsolódó tevékenységet továbbra is tiltotta. Minden bizonnyal ez a központi engedély által biztosított szabadabb helyzet bátorította a környéken lakó zsidókat, hogy próbálkozzanak a kőszegi letelepedéssel.

A SCHEY CSALÁD

Schey Mózes lakompaki (ma: Lackenbach, Ausztria) kereskedőt 1785-ben kétszer is a tanács elé citálták, mert szerintük nem engedélyezhető, úgynevezett házaló kereskedést folytatott a városban. Ezt az intézkedést a tanács az 1767-ben kiadott királyi kamarai utasításra alapozta, de ahogy januárban, úgy októberben is „most egyszer” visszaadták elkobzott áruit, 1 aranyforint büntetéssel fenyegetve. Utóbbi alkalommal azonban azt is hozzátették, hogy amennyiben helyben boltot nyit, házhoz is kihívhatják. Információ hiányában azt nem tudjuk eldönteni, hogy ez felhívás lehetett-e a város vezetése részéről a beköltözésre, vagy már folyamatban volt a Schey család letelepedése. Mindenesetre a hivatalos iratokból készített kimutatás szerint Schey Izrael az 1786/1787. katonai évben adózott először Kőszegen, Mózes a következő esztendőben tüntették fel. Lehet, hogy elírás történt, mert nevét helyenként Mózes Izrael változatban tüntette fel, ugyanakkor Izrael nevű apja 1788-ban még lakompaki kereskedőként írta alá a szenátorokhoz küldött kérelmét.

Mielőtt folytatnánk a megtelepedés folyamatának ismertetését, érdemes kitérni arra, hogy honnan érkezett a Schey família, mivel a Spitzerek is Lakompakról költöztek át. A község alig 40 km-re fekszik Kőszegtől. Már a XVI. századtól megtelepedhettek itt a Bécsújhelyről (Wiener Neustadt) illetve Sopronból elűzött zsidók, 1670–1671-ben pedig újabb, bécsi sorstársak érkeztek. Ezért mondhatjuk, hogy az askenázi, vagy mások szerint a nyugat-askenázi csoportból kerültek ki. A herceg Esterházy uradalomban egykor létező Hétközség vagy Hét Szent Gyülekezet (Sevá Köhilot) egyik tagja, Kismarton (ma: Eisenstadt), Nagymarton (ma: Mattersburg), Sopronkeresztúr (ma: Deutschkreutz), Boldogasszony (ma: Frauenkirchen), Kabold (ma: Kobersdorf) és Köpcsény (ma: Kittsee) mellett. Ezek a helyeken a herceg védelmet, szabad vallásgyakorlást és bizonyos mérvű önkormányzatot biztosított. No és a foglalkozások űzésének lehetőségét is, hogy az adókat minél nagyobb mértékben és biztonsággal tudják fizetni. Fényes Elek 1851-ben megjelent statisztikája 1200 zsidó személyt mutatott ki Lakompakon. Innen érkezett tehát a két család, egy viszonylag szabad, védett környezetből, engedve a jobb élet csábításának, a városi élet nagyobb távlatait és lehetőségeit választva.

A családtagok rövid bemutatását időrendben kezdjük, méghozzá Izraellel, annak ellenére, hogy az iratokból kiderül, hogy nem ő költözött be először és bár éveken át adózott a városban, nem őt tekintették a család fejének. Ez nem volt szokatlan abban a korban, sőt elég jellemző volt, főleg a kereskedelemről élő zsidó családokra. Egyik tagjuk elköltözött egy másik vidékre, és amikor megvetette lábát, kialakította vevő és felvásárlói körét, a többiek közül akár többen is követhették, hozva a régi kapcsolataikat. Egy későbbi, életkorát feltüntető dokumentum alapján Izrael 1731-ben születhetett Lakompakon, feleségének, Katalinnak csak a keresztnévét őrizték meg a rendelkezésre álló források. Az adókimutatások alapján Mózes után egy évvel érkezett. Gyermekeik közül kettőről van tudomásunk, mert csak ők laktak a város-

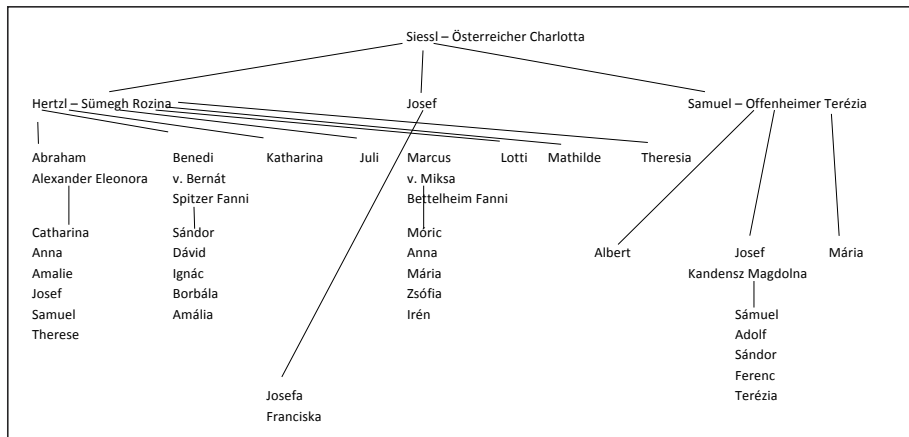
ban. Regina, aki 1780 körül, szintén Lakompakon jött világra, férjével, Schaffer Lipóttal (Léb) egy évtizeddel később, 1797-ben követték a testvért és a szülőket.

A családfőnek mondható Mózes 1763-ban szintén a többször említett Sopron vármegyei településén látta meg a napvilágot. Ahogy említettük 1785-ben, de inkább 1786-ban tehetta lakását Kőszegre. Családját ekkor valószínűleg csak feleségével, Fleischer Barbarával alkothatta, gyermekeik, életkorukból következtetve már Kőszegen való letelepedésük után születtek.

A SPITZER CSALÁD

A Spitzerekről jóval kevesebb családi vonatkozású adat áll rendelkezésre, mint a Scheyeokről. Ennek okai közé sorolható, hogy bár anyagi viszonyaik kezdetben kedvezőbbek voltak, de sem az üzleti, sem a közéletben nem akadtak olyan kiemelkedő tagjai, mint Schey Fülöp vagy Frigyes. Az biztos, hogy ez a család is elhagyta Kőszeget a XIX. század utolsó éveire, de történetük – előtünk legalábbis – ködbe vész, feloldódtak a történelemben.

Későbbi kimutatás szerint Spitzer Siessl az 1788/1789. évben fizetett először adót Kőszegen. Az iratok ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy már egy évvel korábban, 1787 májusában ingatlana volt a városban. Kicsit zavaró ugyan, hogy Siessl Ábrahámként nevezték meg, de ez talán betudható annak, hogy frissen érkezettként a hivatalnokok előtt még nem lehetett teljesen ismert a névhasználat. Ahogy elsőre Schey Mózeset sem sikerült pontosan megnevezni. Korát tekintve már középkorú lehetett, feleségével, Österreicher Saroltával és gyermekeivel Herzllel, Józseffel és Sámuellel érkezett Locsmándról. Utóbbiak korát nem ismerjük pontosan, de közülük Herzl már 1796-ban, Sámuel pedig 1799-ben adófizető foglalkozást űzött. A későbbi leszármazottak, akiket 1848-ig azonosítani tudtunk így következtek.

(Az utóneveket az iratokban találtuknak megfelelően írtuk. Egyre magyarosabb megjelenésük is mutatja a közegehez történő alkalmazkodásukat, befogadásukat.)

BERENDEZKEDÉS ÉS VAGYONOSODÁS

A fejezet címében jelölt két esemény tulajdonképpen egymást feltételezte és erősítette családjaink esetében. A vagyonosodást leginkább a helyi ingatlanok sorának

megszerzése, illetve némileg az adózásuk kapcsán tudjuk kimutatni, ami ugyanakkor azt jól illusztrálja, hogy a Schey és Spitzer családok miként rendezkedtek be a városban.

Eddig és a továbbiakban is a két családdal kapcsolatos ismertetést a Kőszegre érkezés időrendi sorrendjében folytattuk, most adódna a lehetőség, hogy az első ingatlanvásárlás okán ezt felcseréljük, mégsem tesszük, mert így nagyobb a kontraszt, milyen pályát is futottak be egymás mellett, helyenként együttműködve, de akár versengve is a Scheyek és a Spitzerek. Ráadásul azért is érdekes ebben a megközelítésben a történet, mivel a Spitzerek ingatlanvásárlásai alapvetően nyugalmasan zajlottak, Schey Mózes első próbálkozásai – a fennmaradt adatok alapján – nagyon is érdekesnek, sőt a korra erősen jellemzőnek mondhatók.

Az első vásárlási kísérlet és annak a helyi polgárok részéről történő akadályozása, a későbbiek ismeretében már-már szimbolikus értéküként is felfogható. A vétel lehetősége ugyanis a belvárosban adódott. Abban a belvárosban, ahol évszázadokon át a patríciusok, a városbírák, a belső és a külső tanács tagjai laktak, akik akár 2-3 nagy értékű telket is bírtak. Ott, ahol a legnagyobb presztízt jelentette a jelenlét. A XVIII. században még nagyobb jelentőséggel bírt az ott való megtelepedés, hiszen a helyi polgárság vezetőrétegének egy részét kiszorították a Dunántúli Kerületi Tábla jogvégezett, a birtokaik jövedelme mellett a biztos és jól megfizetett állami állásaikból következően jobb anyagi helyzetben levő köz- és főnemesek. A Kelczek, Nádasdyak, Sigrayak, Szelesteyek, Nagyok, Festeticsek és társaik voltak azok, akik a város szellemi pezsgése mellett az anyagi javakban is fellendülést biztosítottak. A mai Chernel Kálmán, akkoriban Úri utca palotáit ők építtették, de a belváros más részein is vásároltak, újítottak, bővítettek, nagyobbítottak ebben az évszázadban házakat. Ebbe a környezetbe kerülhetett volna, igaz éppen egy jó nevű, ősi nemesi család révén, talán mondhatjuk, sokak szemében nem kívánatos „pereputty”.

A helyszín a mai Bálház telke volt, ahol akkoriban még nem a mai – helyi szinten – monumentálisnak mondható épület állt, hanem egy kis szerény, földszintes házacska. Ebben laktak Scheyék a beköltözésük utáni években, a Szluha család bérlőiként. Szluha János, ősi, felvidéki eredetű nemesi család leszármazottja, a kerületi tábla bejegyzett magánügyvédjeként, sőt egy időben a vagyontalan nemesek ügyeinek ingyenes vitelével megbízott, állami fizetést húzó jogászként működött. Neve többször feltűnt Kőszeg közeli nagyobb birtokosok jogtanácsosaként, akkori kifejezéssel élve ügyészeként. A család több ingatlannal is rendelkezett Kőszegen, ennek ellenére úgy tűnik, lehettek anyagi gondjaik. Ez kitűnik abból az adásvételből is, amelyet Schey Mózással kötöttek 1793-ban. A szerződésben foglaltaknak megfelelően át is vehették volna az épületet, de a telekben üzleti lehetőséget látott a város egyik módos molnára, aki ráígért a vételárra. A válasz újabb száz forint, aminek következtében megint csak Scheynek állt a zászló. Ekkor Haffenschel Antal, aki bálház felépítését tervezte, polgárjogára hivatkozva az általa kialakított áron magának követelte az egész ingatlant. A város bevételeire általában jól ügyelő tanács azonnal a molnármesternek adott igazat és neki ítelték a vita tárgyát. Minden bizonnyal befolyásolta a döntést a várható bálárrenda, vagyis a bérleti díj, amit a táncestélyek után fizetni kellett a városnak, de az azért érdekes, hogy a korábbi bálház-tulajdonos özvegyasszonyt kurtán-furcsán utasította el a magisztrátus, amikor felszólalt saját jogainak védelmében. Hozzá kell tenni, hogy az új tulajdonos még a vártnál is job-

ban járt, mivel kiderült, hogy Szluha–Schey kontraktusban a köztudomásúnál 300 ft-tal kevesebb szerepelt, így neki csak 1200 ft-tal kellett kártalanítania az üzletből kifizetettakat.

Bizonyosan nem állíthatjuk, hogy szándékosan zárták ki a családot a belvárosi tulajdonlásból, mindenesetre a fentebb említett ráutaló magatartásokat erősíti,

hogy a következő, külvárosi próbálkozást, már senki magánszemély, de a szenátus sem óhajtott megakadályozni. Ha a később történtek szemszögéből nézzük, viszont kimondottan szerencsésnek mondható, hogy a család új helyre kényszerült, hiszen a még abban az évben vásárolt féltelek adta annak a lehetőségét, hogy – igaz több mint 60 év múltán – Kőszegen zsinagóga épülhessen.

A Várkör azon részén vettek hát állandó lakhelyet, amelyet akkoriban Egyház utcának neveztek, mivel ott épült az evangélikusok temploma. 1792-ben a felét, két év alatt lejáró 3-szori részletfizetéssel, aztán 1799-ben a második részt, összesen 1375 ft-ot fizetve. Amint a teljes házat birtokba vették, szinte azonnal bővítésbe fogtak. A két szoba és egy konyha mellé raktárt is emeltek, amely az egyre jobban menő terménykereskedéshez elengedhetetlenül szükséges volt. A gyarapodás mutatójaként részletelés nélkül álljon itt, hogy a család tagjai összesen hány városi la-

kóépületet bírtak az 1850-es évek végéig: Schey Mózes örökségként 8, Fülöp 2 egész és 2 db ½, József 3, Márkus 1. Ezen kívül voltak még raktáraik, kertjeik, szőlők stb.

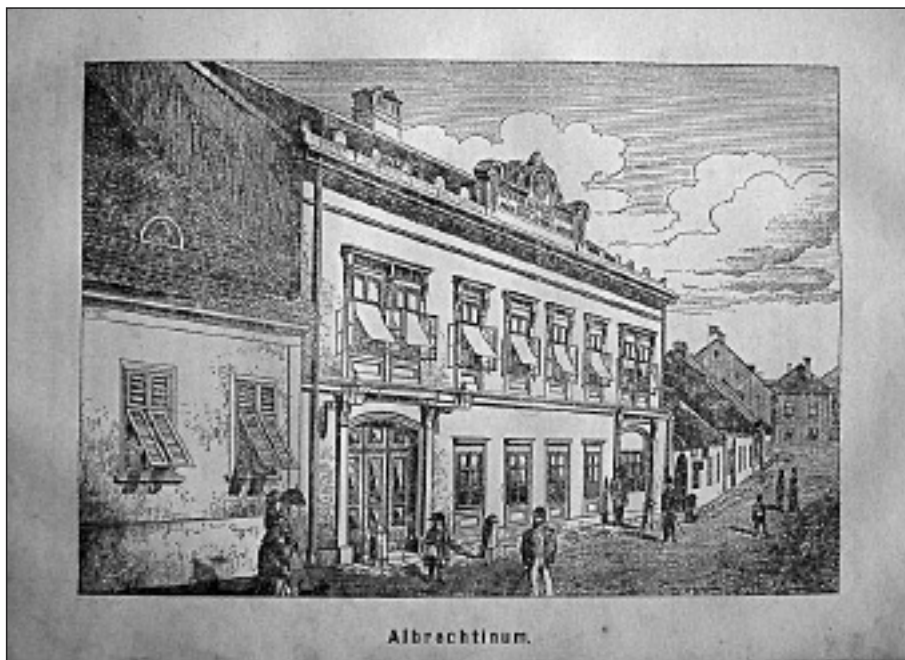
Ehhez viszonyítva Spitzer Siessl minden békétlenkedés és beavatkozási szándék nélküli, egyszerű adásvétellel jutott első épületéhez. A Kovács (ma: Kossuth L.) utcában már 1787-ben hozzájutott egy házhoz, amiért 1570 ft-ot és tíz dukátot adott. 1809-ben átépíttette, feltehetően emeletet kapott az épület, értéke nominálisan majd a tízszeresére emelkedett. Sámuel fia 1801-ben vásárolt 4400 ft-on. Kőszegi történetük során összesen 4 nagyobb értékű ingatlant bírtak.

Ezek szerint a Spitzer család sokkal jobb anyagi helyzetben érkezett, szinte vagyonsként telepedett le a városban, hiszen azonnal saját lakást tudtak vásárolni. Ezt a vagyont még jelentős mértékben növelték is, azonban a Schey család összességében és egyes tagjait tekintve is jelentősen felülmúlta őket.

Jelenlegi ismereteink alapján egyelőre nem tudunk pontos választ adni a saját magunk által feltett kérdésre, hogy miért indult be a két család által vitt üzletmenet olyannyira, hogy alig egy évtized múltán mindkettőjüknél, kívülről is nagyon jól látható, sőt sokaknak már szinte bántóan szembetűnő vagyonosodás következett be. Felvetéseink vannak ezzel kapcsolatban. Az biztos, hogy II. József uralkodása idején, ha nem kivételezett, de a lakhatás mellett a megélhetéssel és a kereskedéssel kapcsolatban is, a korábbinál sokkal kedvezőbb jogi helyzetbe kerültek. Az 1790-

ben bekövetkezett részbeni törvénykezési visszalépések után sanyarúbb sors várható volt rájuk.

Ezt azonban felülírhatták a francia köztársasági, majd a napóleoni háborúk hosszú éveinek hadsereg-felszerelési és ellátási igényei, amelyek – ahogy már sok évszázada – az uralkodót (császárt és királyt) valamint az uralkodó elitet rákényszerítette a zsidó kereskedőkkel szembeni nagyobb toleranciára. Kőszeg városában is egyre nagyobb szükségét érezhették jelenlétüknek ezekben az években, hiszen olyan kapcsolatokkal rendelkeztek, amelyek lehetővé tették, hogy az udvar-kincstár-ka-

mara-hadsereg-helytartótanács nagygyűttes, egyre inkább egymást licitáló, mind nagyobb mértékű „önkéntes” felajánlásokra kötelező „kérelmei”-vel kapcsolatosan nemcsak a beszerzés pénzügyi, de mennyiségi korlátaival egyre inkább szembesülő városi vezetést rendre ők segítsék ki. Általuk teljesíthették csak a felsőbb elvárásokat. Minden bizonnyal ennek is köszönhető, hogy a két család tagjai egyre gyarapodtak, a Scheyek házaló kiskereskedőből 1790-re 2. adóosztályú, majd az 1810-es évek közepére szinte mindegyikük I. osztályú termény-nagykereskedőkké váltak, helyi szinten a legtöbb adót fizetők közé küzdötték fel magukat, fejenként évi 100 ft-tal segítve a költségvetést.

A KONFLIKTUSOK KORSZAKA

II. József halála után sokan azt hitték, hogy Magyarország részleges önállóságának visszaszerzésével az országgyűlés megszünteti a zsidók kötelező részleges egyenjogúsításának eredményeit. Részmegoldás született, ugyanis az 1790. évi 38. tc. a megszerzett jogokat nem vonta vissza, de a továbbiakban nem engedélyezte a szabad

költözködést. Kőszegen is kénytelenek voltak beletörődni, hogy az 1790. január 1-ig letelepedett két család tagjai és az ő szolgálatukba szegődöttök maradhattak. Az új jogszabály adta lehetőséggel élve ugyanakkor évtizedes harcba fogtak a többiek kiutasításáért, illetve a Schey és Spitzer családok jogainak korlátozásáért. Ezek okai között immár a hagyományos vallási és gazdasági ellenségeskedésen túl talán hozzájárult a fent említett gyors ütemű gazdagodás is, amelyet sokan nem néztek jó szemmel.

Az 1792-es a házvásárlással kapcsolatos események mutatják, mennyire korán éreztették már, hogy nem egyenlő a jogi helyzetük. A későbbiekben ez a „harc” erősödött, hiszen a választó község folyamatosan beadványokkal bombázta a városi tanácsot a kiüzetéssel kapcsolatban. Ezek egy részét maga a magisztrátus vetette el, vagy fellebbezés után a Helytartótanács utasította vissza. A tanács 1801-ben erősen korlátozó szabályozást vezetett be azzal, hogy tiltotta az újabb ingatlanok még árverés útján történő vásárlását is, ezzel akadályozva a kölcsönzött pénzek részbeni megtérülésének lehetőségét. Az 1791 után szerzett telkeket pedig vissza kellett volna szolgáltatniuk. 1798-ban hihetetlen lépésre ragadtatták magukat a helybeli zsidók, amikor egy vámszedési vita kapcsán vámmmentességet vagy városi polgárjogot kérelmeztek. Elképzelhető, hogy mekkora felháborodást váltottak ki ezzel.

A polgárok egy része 1807-ben újabb akció során követelte a jogtalanul jelenlevők eltávolítását, pl. azokét is, akik a bíró házában laktak bérlőként. A több éven át tartó huzavona közben azt is indítványozták, hogy a Schey fiúkat erőszakkal vigyék katonának. Az utolsó ismert és nagyobb horderejű akciót 1819-ben indították, amelynek köszönhetően egy részletes összeírásra is sor került. Ennek nagyon sok érdekes adatot köszönhetünk a kőszegi zsidóság életmódjával kapcsolatban.

Védelmet leginkább a Helytartótanáctól remélhettek, ahol a jogszabályoknak érvényt szerezve, a jogos követeléseket elfogadták, de a jogtalanokat elutasították. Kiderült azonban, hogy a zsidók helybeli pártfogókat is találtak. A feltételezhetően inkább gazdasági-üzleti, mint baráti viszonyban levő polgárok petíciót is hajlandók voltak aláírni érdekükben. Ezt a tanács pénzbüntetésekkal torolta meg.

AZ ELFOGADTATÁS IDEJE

A kőszegi zsidóság vagyonosodása, a város érdekében tett lépéseik egyre megkerülhetetlenebbé tették őket helyben. Szükség volt adójukra, adott helyzetben segítségükre és nem utolsósorban az üzleti kapcsolataik során szerzett befolyásukra, amelyre a környékbeli főnemeseknél tettek szert és egyre inkább építettek ki a bécsi, akár az udvari körökben is. Ennek a helyzetnek és talán a reformkor előtt és főleg a reformkorban fokról fokra változó gondolkodásmódnak köszönhetően lassan változás állt be abban is, ahogy helyben viszonyultak hozzájuk.

Ami a külsőségekben még évekig nem jelentkezett, de ahogy a magyarországi gazdaság egy új modernizációs pályára lépett az ő szerepük is egyre jobban felértékelődött. Ráadásul az 1840. évi 29. tc.-nek köszönhetően, amelyet újfent csak ideiglenes jelleggel hoztak, nagyobb lakhatási és üzleti szabadságot kaptak. Az 1833-ban alapított Kőszegi Olvasó Egyesület, amely inkább „úri kaszinó” jelleggel működött még nem fogadta be őket, bár volt egy zsidó vallású tagja, Markbreiter Fülöp orvos személyében. Ő azonban jogi értelemben nem számított zsidónak, mert Mária Terézia óta az egyetemet végzettek nem vonatkoztak a költözési és lakhatási korlá-

tozások. Itt jegyezzük meg, hogy házassága révén szoros kapcsolatba került a Scheyekkel, illetve az osztrák író Arthur Schnitzler nagyapja volt. A Kőszegi Takarékpénztár létesítésénél (1840) azonban már nemcsak számoltak velük, hanem nagyon nagy szerepet is kaptak benne. A Scheyek a 300 részvény több mint 1/6 részét jegyezték, de nem Kőszegen élő családtagjaik és üzletfeleik közül is sokan vásároltak üzletrészt. A vezetésben is helyet kaptak, Markbreiter mellett Schey József is a vá-

lasztmány tagja lett. A vállalkozás sikeréért rengeteget tett Schey Fülöp, aki 1846 és 1868 között alelnöke, 1870 és 1874 között elnöke volt a pénztárnak. Nem ilyen nagy arányban, de személyükben és partnereik révén részt vettek a Kőszegi Posztó- és Gyapjúszővetgyár létesítésében is. Természetesen ezek a lehetőségek elsősorban befektetési megfontolásúak voltak, de nagyban hozzájárultak társadalmi befogadásukhoz.

Érdekes, hogy a Spitzereket ezek a vállalkozások teljesen hidegen hagyták, egyetlen családtagot sem találunk a részvényesek között. Ebben persze az is közrejátszhatott, hogy amíg a Scheyek mindegyike folyamatosan növelte vagyonát, addig 1837-ban Spitzer Sámuel ingóságait adósságai miatt zár alá vették, Albertről azt jegyezték fel 1848-ban, hogy „csékély örökségből” tartja fenn magát, ami nem is csoda, hiszen 1840-ben bútorai kalapács alá kerültek, Ábrahám pedig úgy halt meg 1856-ban, hogy csak adósság maradt utána, amelyet gyermekeinek, akik közül ekkor már ketten Zágrábban éltek, kellett kiegyenlíteniük. Nem volt tehát indokolatlan a kőszegi „ósapa” Siessl 1811-ben és 1816-ban kelt végrendekezésében hagyott szegényalapítvány, amelynek elsődleges kedvezményezettjeivé saját leszármazottait tette.

A Kőszegről az utóbbi évtizedekben feltárt adatok ismeretében, némileg új megvilágításba került a zsidók, – főleg a Schey család – városban betöltött szerepe. Az 1840-es években a vasútépítések első korszakában felvetődött egy Vas vármegyét és Kőszeget is érintő vonal építése. Az ezzel kapcsolatos előzetes vizsgálatok kimutatták, amire senki nem számított, hogy a korábban ugyan a megye székhelyének számító, egyszerű kis mezővárosként élő Szombathely piacképesség terén megelőzte a nagy múltú szabad királyi várost. Ennek okai között találhatjuk a kedvezőbb fekvést, a több irányból érkező kereskedelmi utak csomópontjaként a vásárok nagyobb látogatottságát, de a politikai és gazdasági jogait egyre inkább kihasználó, a vármegyei közigazgatást uraló köznemesség szerepét és az a részben szellemi, részben egyház igazgatási előnyt, amit a Szombathelyi Egyházmegye 1777-ben történt megalapítása hozott a városba. Ezzel szemben Kőszeg évszázados fő kereseti forrását, a bortermelést és -kereskedést éppen ekkor veszíti el. A külső piacok elzárása,

bezáródása és a belső piacnak a korszerűtlen termelési technika miatti stagnálása jelentős bevételektől fosztotta meg a polgárokat. Ez a tőke pedig éppen a továbblépés, a további fejlődés, fogalmazhatnánk úgy, hogy a modernizálás és a versenyképesség biztosítása feltételeként hiányzott a legjobban. A Dunántúli Kerületi Tábla jelenléte egyelőre még tartotta a kulturális életbeli előnyét a megyeszékhellyel szemben, de ez is egyre belterjesebb lett. Az „úri kaszinóban” alig jelentek meg polgári származású személyek, legfeljebb a táblai honoráciorok. Éppen ezért érdekes a takarékpénztár, de még inkább a posztógyár tulajdonosi összetétele és ezek modernizációs útmutató szerepe. Utóbbi egyesületnél a kezdeményezés, a vezetés és a részvények jó része a konzervatív, aulikus főnemességé volt. Ők leginkább saját birtokaik nyersanyagának minél jövedelmezőbb eladhatóságát és feldolgozhatóságát remélték, ebben éppen kereskedelmi összekötőikkel alkothatták a legjobb üzleti

egységet. Az más kérdés, hogy az említett alapítások finánc része maradandót alkotott, míg az ipariális óriásit bukott. Az elsőnek biztosított volt szellemi és anyagi háttere, a másikon ezt és főleg a biztos tőkehátteret nem tudták megteremteni. Ez nem elsősorban a Schey részvényeseken múlt.

A fejezet összefoglalásaként: az erősödő tolerancia és a gyengülő városi gazdaság együttthatásaként egyre elfogadottabbakká váltak, egyre nagyobb tekintélyre tettek szert az egyre „kisebb” városban. Ebbe a folyamatba érkezett, mintegy villámcsapásként az 1848 áprilisában történt „csúnya” eset.

AZ UDVARLÁS IDŐSZAKA

Egy kisebb, de kellemetlen és csak a szerencsének köszönhetően nem végletekig eldurvuló esemény, egy községi pogromkísérlet jó időre visszavetette a közeledés, elfogadtatás és a beolvadás szándékának folyamatát. A zsidók ezt követően évekre

bezárkóztak, bár szépségtapaszt jelenthetett, amikor a birodalmi törvények értelmében jogosulttá váltak a polgárjog megszerzésére, amit Schey Fülöp és Sándor 1851-ben megkapott. Ez a polgárjog azonban nem egyezett a korábbival, gazdasági előnyökkel nem járt, lényegében a honosságot rögzítette és a helyi választójogot és a választhatóságot biztosította.

Ezzel párhuzamosan egyre szorosabbra fonták bécsi kapcsolataikat. Ebben nagy segítségükre volt Schey Frigyes, aki házassága révén az ottani üzleti körök felsőbb rétegéhez csatlakozott. Politikai befolyása is növekedett, főleg azok után, hogy az uralkodóháznak egyre fontosabb, birodalomszerte beinduló vasútépítéseket anyagilag támogatta, sőt egyes vonalakon meghatározó szerepet töltött be. Talán saját kapcsolatai révén, de unokaöccse segítségével Schey Fülöp is Lajtán túl kereste a boldogulás nagyobbik felét. Feljegyezték róla, hogy Magyarország katonai kormány-

zójának, Albrecht főhercegnek házi bankárja volt. Vagyonleltárából kiderül, hogy vagyona nagyobb részét a Frigyes által is szervezett vasutak részvényeibe fektette.

Házai és kőszegi kapcsolatait újragondolta, ugyanakkor miután kiderült, hogy házassága gyermektelen marad, feleségével egyre többet költöttek jótékony célokra. Ha csak kőszegi „beruházásait” nézzük is, impozáns a tevékenységük: temető és ravatalozó (1854), Albrechtinum szegényintézet (1859), zsinagóga (1859), Elisabethinum kisdedővó (1871). Az uralkodóház tagjainak nevével címezte alapításait, ami nemcsak az udvarhoz való hűségét fejezte ki, befektetésnek tekinthető, mert utolsó évtizedeiben a társadalmi ranglétrán látványosan emelkedett. Magas kitüntetése után Frigyessel együtt 1859-ben koromlai előnévvel osztrák nemességet kapott a császártól, 1864-ben lovagi rangra emelték őket, majd mindezek koronázásaként 1869-ben bárói címet szereztek. Az első magyarországi születésű zsidókként, akiket ez a megtiszteltetés ért.

Bár az ideje nagy részét Bécsben, illetve a mellette fekvő Badenban töltötte, soha nem szakított teljesen Kőszeggel, hiszen házait, helyi ingatlanait nem adta el. Általában május hónapját teljesen Kőszegen töltötte. Ebben az időszakban vállalta el a takarékpénztár elnökségét, amely akkoriban lett jelentős, jól működő pénzintézet, amely 60%-os osztalékot tudott biztosítani a részvényeseinek. Hiába vagyona, rangja befolyása, ő sem tudott mindent elérni. Hiszen hiába mozgatta meg ő és rokonsága kapcsolataikat, a város újabb modernizációs kísérlete, a fő vasútvonalhoz csatlakozás nem sikerült. 1881-ben elhunyt, Frigyes úgy látszik ebben is követni óhajtotta nagybátyját, hiszen alig 2 héttel követte őt. A vasúti szárnyvonal részvénytársaságának alapításából kimaradtak hát, a többi Schey is alig jegyzett kötvényt. Talán azért, mert alig néhányan laktak már közülük a városban. Ahogy a Spitzerek is szépen lassan kikoptak a közéletből és a köztudatból és Kőszegről is. Utolsó anyakönyvi bejegyzés a Spitzer név alatt 1875. május 23-án történt, amikor dr. Spitzer Bernát honvédorvos házasságkötését örökítették meg, de neki semmi köze nem volt a kőszegi Spitzerekhez. Ugyanakkor ez a spontán elvándorlás nagyon jó mutatója annak, hogy milyen gazdasági válságba került a város, hiába igyekezett, a modernizációs versenyben irgalmatlanul lemaradt.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveltár:

Kőszeg Város Tanácsának iratai:

Jegyzőkönyvek. 1785. 282. p.; 1790. 114. p.

Divisionales et executionaliae. 57. köteg/70. szám; 66/231.; 67/172.; 69/212.

Kőszeg Város Társasbíróságának iratai. 1852. VII. kútfő 56. szám

Kőszeg Város Városlig Kiküldött Bíróságának iratai. 1856. IV. kútfő 213. szám

Kőszeg Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok. Dr. Gyöngyös Endre által elkülönített izraelita anyakönyvi másolatok:

Halotti anyakönyvek 3.; 6; 17.; 26.; 83.

Házassági anyakönyvek 26.

Felhasznált irodalom:

Az 1995. május 12-én, Esztergomban tartott A zsidóság szerepe a magyarországi polgári fejlődésben (XIX-XX. század) című konferencia anyaga. Szerk. Csombor Erzsébet. Esztergom, 1995. 149 p. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, 3.)

- Béri-Lichtner János: Együttélés. A zsidóság szerepe Magyarország legújabb kori történetében 1790–1918. Bp. 1995. 409 p.
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára 1-2. Pest. 1851.
- Harsányi László: A kőszegi zsidók. Bp. 1974. 259 p. (A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 6.)
- McCagg, William O.: Zsidóság a Habsburg Birodalomban, 1670–1918. Bp. 1992. 217 p.
- Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815–1950, Bd. 10. (Lfg. 47), Bécs, 1991. 100–101. p.
- Prepuk Anikó: A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a XIX–XX. században. Debrecen, 1997. 263 p. (Történelmi Kézikönyvtár)
- Söptei Imre: A Schey család Kőszegen, 1794–1883. In: Előadások Vas megye történetéről 5. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2010. 23-38. p. (Archivum Comitatus Castriferrei, 4.)

A kőszegi zsidó temetőben található „kőszegi zsidó hitközség mártírjai” névsora kiegészítve az Izraelben élő Vas megyei zsidók emlékbizottságának kiadásában (1974) megjelent „Vas megyei zsidók emlékére a mártírhalált szenvedett Vas megyei zsidóságnak” című kiadványban szereplő névsorral:

Adler Adolf
Adler Zsigmond
Adler Amália
özv. Axer Izraelné
özv. Bun Lipótné
Bun Izidor
Bass Rezső
Bass Rezsőné
Braun Oszkár
özv. Benedek Sándorné
Benedek Margit
Balázs Józsefné
özv. Biringer Miksáné
özv. Deutsch Lajosné
Deutsch Mátyásné
Deutsch Mátyásné fia
Deutsch Mátyásné húga
Deutsch Arthur
Deutsch Arthurné
Deutsch Vera
Deutsch Béla
Deutsch Viktor
Deutsch Viktorné
Deutsch Rózsi
Deutsch Elza
özv. Ferner Albertné
Fried Gyula
Fried Gyuláné Ella
Frankl Ferenc
Frankl Zsuzsa
Frankl Miksa
Frankl Pál
Fischer Zseni
özv. Frankl Adolfné
Günsberger Fáni
Günsberger Nelly
Geisler Mór
Geisler Mórné
Geisler Imréné

Geisler Magdus
Geisler István
Geisler János
Geisler Ferenc
özv. Goldschmied Ferencné
Goldschmied József
Dr. Havas gyári igazgató
Hacker Samu
özv. Kopfstein Samuné
Kopfstein Hugóné
Kopfstein Eszter
Kopfstein Sárika
Kopfstein Bernát
Kopfstein Andor
Kopfstein Ödön
Kopfstein Rózsi
Kopfstein Mór
Kopfstein Mórné
Kopfstein Alfréd
Kopfstein Herta
Dr. Kopfstein Lipót
Dr. Kopfstein Lipótné
Kopfstein Gábor
Kopfstein Jenő
Kopfstein István
Kopfstein Regina
Kemény Ernő
Kohn Jolán
Kohn Regina
Kollman Bernát
Kollman Bernátné
Kollman Vilmos
Dr. Katona Béláné
Kohn Lajos
Kohn Lajosné
Kohn Nelly
Dr. Linksz Izsák
Dr. Linksz Izsákné
özv. Dr. Löwinger Gyuláné

Löwinger József
Löwinger Regina
Löwinger Lajos
özv. Nussbaum Ferencné
Nussbaum Alfréd
Németh Istvánné
Pickel Béla – hitközségi metsző
Pickel Béláné
Pickel Béláné újszülött fia
Pickel Rózsi
Pickel Blanka
Pollák Jenő
Pollák Jenőné
Pollák Magdolna
Pollák Vera
Rosenstingl Jakab
Rosenstingl Jakabné

Rosenberg Ignác
Rosenberg Mária
Schwarcz Adolf
Schwarcz Izidor
Schwarcz Dezső
Schwarcz Jenőné
Schwarcz Tamás
Schwarcz Gabriella
Schwarcz Izsó
Schwarcz Izsóné
Schwarcz Jutka
Schönbaum Berta
Spielmann Irén
Tauber Jakab
Zobel Tibor
Wank Andor
Walk Miksa

